

В. А. Четвернин, *ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ КОНСТИТУЦИОННОЕ ГОСУДАРСТВО*, введение в теорию, Москва, 1993, стр. 140.

Полазећи од схватања да су се у зависности од друштвеноисторијских околности формирала два гледишта о функцији државе, тј. као о инструменту класне владавине односно заштитнику општедруштвених интереса, аутор сматра да се држава „као правни облик организације и функционисања јавне политичке власти појављује као институција грађанског друштва” (стр. 34). При томе се код овакве дефиниције државе подразумева постојање строго концептуалног разликовања области грађанског друштва и државе: прва област би у духу тзв. друштвеног саморегулисања (саморегулирајућег общества) обухватала слободне, аутономне активности грађана ради остваривања њихових циљева и интереса, док би друга била област јавних овлашћења и института, у којој држава иступа као апарат у име друштва, делујући у општем интересу.

Посматрајући у тој светлости индустријско друштво 19. века, аутор констатује да је процес друштвеног саморегулисања тада био условљен степеном економског развитка и развијао се у условима класне борбе, односно експлоатацијом најамног рада, али ипак у интересу друштва као целине. Међутим, крајем 19. века, стварањем монопола и концентрацијом власти у рукама крупне буржоазије, механизам друштвеног саморегулисања бива знатно угрожен. То се показује нарочито јасно у државама са тоталитарним друштвенополитичким системима код којих је немогуће постојање разлике између грађанског друштва и државе. Што се, пак, тиче самог тоталитаризма, аутор прави разлику између тзв. умереног и строгог (жестког), при чему би се главна разлика састојала у томе што се код првог не укида приватна својина, док се код другог врши потпуно подруштвљавање, тј. национализација и конфискација средстава за производњу.

Извесну, ако би се тако могло рећи „конкуренцију”, али истовремено и супротност механизму друштвеног саморегулисања, представљао би етатизам који би се огледао у праву државе да се меша у друштвени живот, али само уколико је то правно допуштено. У оквиру етатизма аутор такође разликује две варијанте: прву у виду ауторитарних политичких режима код којих власт тежи формирању друштвених односа не гушћи грађанско друштво, те стога може имати прогресиван карактер, и другу у виду државног интервенционизма познатог као „држава благостања” или социјалне правне државе.

Посебну пажњу аутор посвећује питању правне државе коју дефинише као „систем конституционалних и формалноправних гаранција којима се обезбеђују неприкосновеност и плурализам власништва, самосталност и равноправност произвођача и корис-

ника друштвеног богатства и уопште учесника у друштвеној размени — појединаца и њихових асоцијација” (стр. 61–62). Све ове компоненте правне државе могућно је према аутору објаснити само полазећи са становишта разликовања права и закона, односно полазећи са историјскоматеријалистичког становишта, које у праву види производ објективних односа који се формирају у грађанском друштву. Из тога би даље произишало да право као облик слободe у друштвеним односима држава треба само да формулише у законима, односно да би у случају непризнавања постојања права изнад закона држава могла бити полицијска а не правна.

Овај механизам генезе права и његово преображавање у законе у складу с правом одиграва се, према ауторовом мишљењу, у демократској уставној држави у виду преноса „правне материје” из друштвене средине у област друштвене структуре, њених института и аката, што је нарочито случај у развијеном индустријском друштву. Стога се може рећи да је „специјална концепција правне државе у епоси развијеног индустријског друштва и прелаза ка постиндустријском развиту концепција демократске уставне државе” (стр. 77). То, у ствари, значи да демократија у извесном смислу по себи представља аутентичан (истинни) облик државе у којем је омогућен највиши степен њене легитимности.

За индустријско и постиндустријско друштво карактеристичан је, према, аутору рационални тип легитимности, што би се огледало у формирању таквих механизма, као што су демократски изабран парламент, одговорна власт и у законима формулисани општедруштвени интереси. Међутим, извесну опасност представља захтев за тзв. уравниловком, што се на прелазу од индустријског ка постиндустријском друштву превазилази обезбеђивањем минималних могућности свих чланова богатог друштва. При томе се ипак не искључује могућност изопачавања власти, што се опет превазилази применом начела поделе власти које представља „Организационо-институционални услов правног (уставног) карактера демократије” (стр. 88).

Идеја о подели власти, пошккла као теорија о специфичној друштвеноисторијској ситуацији супротна је идеји о свевлашћу совјетског народа односно симбиози законодавне и извршне власти — у чему се стварно крије узурпација државне власти од стране партијског апарата большевика и режим тоталитарне власти бирократије. Но, према ауторовом мишљењу, тежња за извесним срастањем законодавне и извршне власти постоји и у развијеном индустријском друштву у виду формирања двопартијског система и рађања феномена „партијске владавине”, када стварни законодавац постаје „партијски естаблишмент”, успостављен у влади као извршном органу. Оно, пак, што демократска уставна држава може супротставити „партијској владавини” у области односа између

законодавне и извршне власти била би, према ауторовом мишљењу, непартијност професионалног апарата администрације, као и судска власт — нарочито у виду уставне јурисдикције. Но, при томе се ипак мора имати у виду проблем да уставни суд не постане „суперзаконодавац” односно творац неке врсте уставног права, што би противречило демократској подели власти и народног суверенитета и довело до стварања неке врсте „судске државе”.

Разматрајући посебно проблем уставног судства, аутор констатује да је после Првог, а нарочито после Другог светског рата судска контрола уставности нормативних аката добила принципијелно нов значај у контексту безусловне везаности законодавца правима човека које треба да гарантује устав. Међутим, осим ових правних задатака, уставно судство има према аутору и политички значај, што би се огледало у могућности грађана да као равноправна странка покрећу спор пред уставним судом. Дајући примере делатности уставних судова у појединим државама, аутор завршава рад закључком да су уставна права грађана реална „само утолико уколико могу да их штите пред судом... Могућно је обратити се за заштиту и редовном суду, али могућност обраћања суду посебно одговорном за заштиту уставних права принципијелно подиже степен заштите таквих права” (стр. 140).

Из изложеног мислимо да се, пре свега, може видети да аутор спада међу теоретичаре државе и права савремене Русије који, ослобођени марксистичких догми односно „аутентичног” тумачења Вишинског у погледу државе и права, траже нове путеве у покушају објашњења овог феномена. Аутор при томе суштину решења с правом види у правној држави грађанског друштва, тј. држави заснованој на демократији односно могућности друштвеног саморегулисања.

У складу са оваквим схватањем природе савремене правне државе грађанског друштва, стоји и ауторово схватање природе права. Одбацујући правни позитивизам у смислу арбитрерног доношења закона, слично заступницима схватања природног права прави разлику између права и закона, али ову разлику не заснива на постојању неких сталних правних начела која служе као основ позитивног законодавства. Он, наиме, у праву види облик изражавања слободе у грађанском друштву који држава треба само да формулише у позитивном законодавству.

Стављајући, у ствари, слободу појединца грађанина у средиште пажње када одређује функцију државе и права, аутор се такође залаже и за такве институције односно организационе облике који би обезбеђивали остваривање оваквог циља. Чинећи то он свакако с правом указује на значај поделе власти, при чему посебно улогу придаје судској, увиђајући значај судства, посебно

уставног, за ограничавање државне самовоље — у најгрубљој форми изражаване у држави бившег Совјетског Савеза.

Аутор је на релативно малом броју страна покренуо значајна питања и њених институција и института о којима постоје различита па и супротстављена гледишта, а која сва нису могла бити поменута. Но, као што је већ речено, сва решења која даје у овом раду, а што је посебно значајно, заснована су на захтеву за поштовање односно примену демократских начела. Ова начела несумњиво очекују своју примену и у савременој руској држави, што би требало да омогући и њен преображај у грађанску правну државу, те се стога може рећи да и овај ауторов рад представља корак напред у том правцу. Пожељно је и оправдано очекивати и друге радове с даљом разрадом покренутих питања, на шта и сам аутор указује у поднаслову овог рада, формулишући га само као увод у теорију.

др Димитрије Продановић